

Ristningar

HUVUD-ARTIKLAR

- Skogsbruksskador på kulturmiljöer
- En resa kring Omberg

ÄRGÅNG 4, NUMMER 10

2010 DECEMBER

Höglandets Fornminnesförening

Då har ett nytt nummer av Ristningar sett dagens ljus i novembermörkret. Vädret lockar inte precis till några arkeologiska undersökningar i det fria. Den enda arkeologi redaktionen kan tänka sig att ägna sig åt just nu är på museer eller i bokform. Det är annat med "Skog- och historia-ligan" som är ute och letar fornminnen i vad väder som helst, när som helst.

Arkeologi kan vi alla få del av genom våra resor som tyvärr inte lockar riktigt så många som vi önskar. Passa på vid årsmötet och delge styrelsen era önskemål!

På tal om böcker så har föreningen numera en rätt stor samling böcker som föreningens medlemmar får låna utan avgift. Biblioteket finns hemma hos Bertil och Greta och då har ju halva föreningens medlemmar lika nära till det biblioteket som till Aneby kommuns dito.

En av redaktörerna har lånat en av böckerna om Birka med omgivning som kanske refereras i nästa nummer.

Redaktionen

Aktuella kontaktpersoner

Aneby:
Bertil Johansson 0380-20707

Eksjö:
Bo Bergvall 0381-611932

Jönköping:
Lars Ljungberg 036-92528

Nässjö:
Hilka Elmersson 0380-91189

Tranås:
Conny Rocén 0140-13752

Vetlanda och Sävsjö:
Gunnel Granmo 0383-31037

I DET HÄR NUMRET:

Skogsbruksskador 2-
på kulturmiljöer 3

En resa kring 4
Omberg

Förenings biblio- 5
tek

Jag / Vi har läst 5

Hembygdsdag i 6
Bredestad

Utflykt i Dalar- 6
na

En påminnelse till alla flyttfåglar: När ni får ändrad adress, telefon eller e-postadress så vill föreningen få ändringen också. Det är synd om vi skulle hugga i sten med Ristningar.....

Ordföranden har ordet

Bertil Johansson, Ordförande

Året börjar redan gå mot sitt slut. Vid en återblick kan jag konstatera att vi förutom årsmöte har haft två föreningsmöten, vi har gjort två intressanta resor och ett gäng har lagt ner mycket tid på att inventera i skogarna i Aneby kommun. Samtidigt måste jag fråga mig varför det bara är högst 25 % av våra medlemmar som deltar i våra arrangemang och oftast samma per-

soner varje gång. Var finns Ni andra? Kom gärna med synpunkter och idéer på andra aktiviteter som Ni skulle vara mera intresserade av! Våra aktiviteter måste naturligtvis ligga inom ramen för föreningens intresseområde men kanske ska vi göra en annan form av sammankomster. Kom med förslag!! Medan Ni funderar på detta passar jag på att önska Er alla ett gott slut

på detta år och en lugn och skön jul. Nästa gång vi samlas blir på årsmötet och då hoppas jag på en stor anslutning. Och gå in på vår hemsida ibland. Bästa hälsningar!

Bertil

Skogsbruksskador på kulturmiljöer

”Skogsmarken ska brukas på ett sådant sätt att fornlämningar inte skadas och så att skador på övriga kända kulturlämningar är försumbara senast år 2010”

Riksdagens fastslagna miljömål (2000/01:130)

De senaste 50 åren har landskapet runtomkring oss förändrats dramatiskt. De arbetsrutiner som förr utfördes för hand inom jord- och skogsbruket utförs idag av tunga maskiner. Tidigare skedde förändringen av landskapet försiktigt och stegvis – idag schaktas landskap bort i några få skoptag. Maskinerna orsakar också kör- och tryckskador där de tar sig fram. Tyngden av en maskin på tiotals ton komprimerar markytan och orsakar ibland skador på landskapet som inte går att reparera. Maskinernas framfart i markerna får betydande konsekvenser för hur landskapet uppfattas både av oss idag och av framtida generationer.

Problemet med forn- och kulturlämningar som skadas i skogsmark har uppmärksammats efter de kraftiga vinterstormarna Gudrun och Per, som drabbade södra Sverige 2005 och 2007. I stormarnas spår följde skogsavverkningar, markberedningar och nyplanteringar som i vissa fall har orsakat omfattande skador på vårt gemensamma kulturarv. I vissa fall har skogsmaskinernas markbered-

nings- och körspår varit över en meter djupa. Sådana maskinskador går inte att åtgärda – skadorna på marken är bestående.

Fornlämningar är viktiga källmaterial

Vårt kulturarv – vår gemensamma historia – ägs av alla. Arkivhandlingar, ortnamn, äldre bebyggelse, forn- och kulturlämningar är alla viktiga källmaterial som ger oss en förankring bakåt i tiden och värdefull kunskap om livet under äldre tider. Forn- och kulturlämningar är vår enda möjlighet att förstå samhällen som inte lämnat några skriftliga avtryck. Att kunna ta del av detta kulturarv är en lagstadgad rättighet, en slags allemansrätt.

Lagar och ansvar

Lagskyddet för Sveriges fornlämningar är unikt och saknar motstycke i andra länder. Lagen är tydlig med att man inte utan tillstånd på något vis får skada eller övertäcka en fornlämning (KML 2 kap § 6). Även om alla inte känner till lagstiftningen är vi ändå alla skyldiga att ta reda på vilka lagar och regler som gäller i olika sammanhang. Den som ska utföra markarbeten kan vända sig till länsstyrelsen för information.

Trots detta känner en del markägare inte till att det finns fornlämningar på deras marker. När markytan dessutom skymms av nedfallna träd och rishögar är det nästan omöjligt att urskilja anläggningarnas konturer. På Riksantikvarieämbetets webbsida finns den digitala tjänsten *Fornsök* (FMIS). Där finns alla kända forn- och kulturlämningar markerade. Koordinaterna kan överföras till en gps och till exempel användas av en maskinförare för att lokalisera lämningar.

Ibland händer det att forn- och kulturlämningar skadas. I de allra flesta fall finns det inte något uppsåt, utan oftast handlar det om oaktsamhet och brist på kunskap. Men de flesta markägare och entreprenörer är intresserade av att bevara lämningarna – när de väl förstått vilken betydelse och potential de har.

Inför framtiden

För att undvika framtida skador på kulturmiljöer i skogsmark är det viktigt med förebyggande åtgärder. En viktig förutsättning för ett bevarande är att lämningarna gallras, röjs och markeras ut – så att de synliggörs för maskinförare. Plantering, markberedning och övertäckning med ris, stammar och bråte får

inte ske i anslutning till lämningarna. En ökad samverkan mellan skogsbruket och kulturmiljövården är en förutsättning för att riksdagens uppsatta miljömål avseende skadebilden på skogens fornminnen ska kunna nås inom en inte allt för avlägsen framtid.

Fler milda vintrar med stormar av samma dignitet som Gudrun och Per är att vänta. Därför måste vi dra lärdom av den kunskap vi fått – både om stormarnas och om efterarbetets konsekvenser för landskapets kulturhistoriska värden. Tunga skogsmaskiner kan förstöra det landskap som formats av människor under årtusenden. Men genom ett varsamt skogsbruk kan forna tiders avtryck även bevaras för eftervärlden.

Jenny Ameziane arkeolog
Jönköpings läns museum

Anders Kraft arkeolog Länsstyrelsen i Jönköpings län

Källor

Riksantikvarieämbetets fornminnesregister (FMIS) <<http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html>>

Proposition 2000/01:130 Svenska miljömål - delmål och åtgärdsstrategier <<http://www.riksdagen.se/webbnav/index.aspx?nid=37&rm=2000/01&bet=130&typ=prop>> Hämtad 2010-04-12.

Lag (1988:950) om kulturminnen m.m.

Figur 1: Genom röjningsröset syns två djupa körspår som dragit bort den skyddande grästörven. Det ligger i ett område med flera hundra odlingsrösen, de allra flesta med liknande skador.

Figur 2: Arkeolog Jenny Ameziane blickar ned i ett röjningsröse – en äldre odlingslämning som tillkommit genom att åkern rensats från sten. Tvärs igenom anläggningen har en skogsmaskin orsakat djupa tryck- och körskador. Efter skadedokumentationen undersöks röjningsröset med minigrävare.

Figur 3: De stora tunga maskinerna har orsakat omfattande skador på många fornämningar, men de har också gjort markerna svårtillgängliga både för maskiner och för folk som vill ströva omkring i naturen. De djupa markberedningsspåren har förändrat landskapet.

En resa kring Omberg

"En plats där man känner att man är på historisk mark"

Här har man hittat lämningar av en boplats byggd på pålar, den har väl legat ute i vattnet en gång i tiden när Tåkerns vatten räckte mycket högre än idag.

Kungamakten har haft sitt säte här, det påstås att det har legat en kungsgård på sydslutningen av berget, där finns rester av en krypta numera under ett skyddande tak.

Här ligger Alvastra klosteruin, ett tidigt fäste för kristendomen i vårt land. Inte långt härifrån ligger Heda; ett gammalt centrum för marknad och handel.

Här finns några imponerande gravfält, bl.a. Jussbergs kulle som ger ett mäktigt intryck, en annan stor hög är Disevids kulle. Dessa högar är, vad jag vet, ej utgrävda. Jag läste någonstans att en lantbrukare förstörde en av högarna på Disevid genom att uppföra ett hus på högen. Man hittade skelettresterna efter storvuxna personer, några övriga fynd redovisades inte.

Heda kyrka är värt ett besök. Det är en romansk kyrka från 1100-talet som är om- och tillbyggd många gånger. Den är känd för en skulptur av madonnan den heliga jungfru Maria som ska ha tillkommit på 1100-talet.

Där finns även en s.k. piscina, se bild, en slags avrin-

ning för det heliga vattnet, från dopfunten som står strax intill. Det heliga vattnet fick inte blandas med annat vatten utan fick endast hällas ut genom detta lilla hål så att det rann ner i grunden under kyrkan och stannade kvar på helgad mark.

Strax över piscinan finns en avbild av en man, som sitter i en stol, kanske en tron, han har skägg och är utrustad med ett svärd. Det som är märkligt med denna bild är att han tycks sitta i en moské, man kan se kupolen och minareterna även böneutroparens torn och balkong finns med.

Det är ganska märkligt med islamiska kännetecken i en kristen kyrka. Kanske var mannen så mäktig att ingen vågade ha några invändningar mot detta. Det kan vara en korsriddare som har varit i det heliga landet, man vet inget om den här mannen så man kan fantisera och spekulera hur man vill. Det kanske är så enkelt som att man tagit med sig bilden som krigsbyte och resonerat som

så att den där bilden passar bra hemma i vår kyrka. Som sagt: det är fritt fram att fantisera.

En bit från kyrkan ligger Rökstenen som är ristad med runor på alla håll och kanter. Den har tillkommit i brytningstiden mellan hedendom och kristendom ca 800-tal. Det finns teorier om att man har börjat rista på den långt tidigare kanske 500-600talet. Man har översatt texten men budskapet är svårtolkat.

Den berättar om kungar, offer, skuld m.m. Det säger oss ingenting idag, men för tusen år sedan var det nog så berättelserna hölls vid liv för att man skulle minnas dem.

Känner man att det skulle smaka bra med lite kaffe och bulle stannar man till vid gamla Centralkonditoriet i Väderstad ett gammalt klassiskt café med fantastiskt gott bröd som är belönat med diplom. Jag kan rekommendera detta. Tack för ordet!

Jan Axelsson

"en avbild av en man, som sitter i en stol, kanske en tron, han har skägg och är utrustad med ett svärd. Det som är märkligt med denna bild är att han tycks sitta i en moské, man kan se kupolen och minareterna även böneutroparens torn och balkong finns med."

Föreningens Bibliotek

har utökats, dels med boken *Världens Äldsta Tuggummi* som vi köpte på resan till Orust, dels med 6 böcker i en serie om Birka. Låna gärna böcker! De finns hos Greta och Bertil i Aneby.

Jag har läst...

Om man är intresserad av historia ligger det nära till hands att också intressera sig för språk. Ola Wikander är en ovanlig kille. Han är född 1981(!) och har redan hunnit lära sig ett antal moderna språk och ett dussin döda språk och är doktorand i gamla testamentets exegetik.

Jag köpte och läste först hans bok "I döda språks sällskap" som var en oerhört intressant läsning, och nu har jag läst hans senaste bok "Orden och Evigheten" som kom ut i år och är en samling essäer med de gemensamma nämna språk, religion och humaniora.

Hans böcker är lättlästa och ger en hel del aha-upplevelser när man ser hur saker och ting hänger ihop på ett sätt som man inte hade en aning om och det man trodde man visste visar sig vara helt fel.

Ola Wikander har också skrivit bl.a. "Ett träd med vida grenar - de indoeuropeiska språkens historia" 2008.

Greta Forsberg**Vi har läst...**

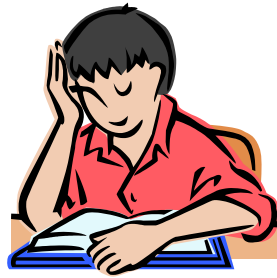
Världens Äldsta Tuggummi av Robert Hernek och Bengt Nordqvist. Boken inköptes under vår resa till Orust, se förra numret av nyhetsbrevet.

Bland alla ovanliga fynd som hittades vid utgrävningen i Huseby klev på Orust i samband med utbyggnad av väg 178 fanns ett antal klumpar av kåda, nordens äldsta människoben och kanske också de äldsta lämningarna av en båt. Kådan som var av björk eller tall hade tydliga spår av tänder och har använts som tuggummi men inte bara det; när det väl var tuggat och mjukt, användes det till tätning av båtarna. Lårbenet av ett barn i 12-årsåldern är ca 9000 år gammalt.

Huseby Klev är en dalgång där det finns lämningar av skalgrus som bildats efter det att inlandsisen dragit sig tillbaka. Lämningarna är välbevarade på grund av den kalkrika miljön. (Klev = klyfta, dalgång.) Här har man bott i en skyddad vik när isen dragit sig tillbaka. Men efter några hundra år höjdes havsytan och platsen spolades över och täcktes så småningom av ett tjockt lager lera. Man fick gräva sig långt ner och på 3 meters djup gjorde man många fynd. Stället kallas "Djupa Gropen".

Bland fynden kan också nämnas en yxa av kronhjorthorn och mycket rester av delfinben som tyder på jakt av vitnosig delfin.

Boken är skriven på ett lätt- samt och spännande sätt och kan verkligen rekommenderas.

Greta med flera

Lite påminnelser om vårt bibliotek...

Höglandets

Fornminnesförening

c/o Bertil Johansson

V Strandvägen 11

578 33 ANEBY

Telefon: 0380-207 07

(Ordförande Bertil Johansson)

Redaktion:

Michael Wallin

Lars Ljungberg

E-post:

nyhet@fornminne-hogland.se

Vi finns på webben, besök oss på:

<http://www.fornminne-hogland.se>

Webbansvarig: Lars Ljungberg

Skådespelare och Fallosstenen i Bredestad

Hembygdsdag i Bredestad

Aneby Hembygdsråd anordnar årligen en hembygdsdag där 6 hembygdsföreningar alternerar som värdförening och i år var det Bredestads tur. Temat var historia och kultur.

Dagen inleddes med en guidning i kyrkan och berättelse om kyrkan från 1000 till 2000 av Ulf Lundberg, följt av predikan av Mårten Gustafsson på temat hembygd. Därefter fick man köpa kaffe och läcker smörgås och så följde tvekamp, glimabrottning och ”Bredestads Nationalsång” skriven och tonsatt av Ulf Lundberg och ledd av Johan Spånberger.

Arkeolog Anna Kristensson från läns museet berättade om utgrävningarna 2000 och 2009 som visade Bredestads och dess kyrkas historia, och visade lösfynd från utgrävningarna.

Man kunde pröva sin lycka med hästkokastning och tärningskast och köpa korb om man var rejält hungrig och föreningarnas böcker såldes i Hultastugan.

Dagen avslutades med två guidningar i två omgångar, den ena till tegel-ladan och fallosstenen ledd av Ulf Lundberg och den andra en bit av Kungsvägen med historisk information av Greta och Bertil och växtlära av Göran Sigfridsson. Tyvärr ösregnade det hela förmiddagen vilket gjorde att besökarrantalet inte blev det förväntade men de som kom trivdes.

Greta Forsberg

Utflykt i Dalarna

Bertil och jag besökte vänner i Dalarna, söder om Borlänge, och de tog oss med på en kulturslinga som arrangerats av Sätters kommun och Länsstyrelsen i Dalarnas län. Den kallades Silverringen och gick genom Silverbergs och Sätters bergslagsområden. Man hade skyltat sju särskilt sevärda platser som var nerlagda bergsbruk, gruvor och hyttor. Östra Silvberg är en av Sveriges äldsta gruvor med storhetstid under 1400-talet då man utvann mycket silver. På platsen finns även en ödekyrkogård där det medeltida Sankt Nikolai kapell legat. Även en rödfärgsugn står kvar som ruin. Silvermalm som bröts där smältes i Jönshyttan där även tackjärn framställdes. Vid Jönshyttan finns endast slagghögar men vi såg också en kolbotten. Silverbergs åttkantiga kyrka uppförd 1834 i slaggflis var tyvärr stängd men exteriören var vacker. Grängshammars bruksmiljö var en vacker spöklik ruin vars byggnader var uppförda i blåskimrande slaggflis. I Ulfshyttan finns kolhusruinens många pelare kvar. Man producerade tackjärn ända fram till 1939. Rostugnen som bygges 1915 står kvar som ett rostigt skelett. Alla utflyktsmålen var föredömligt skyltade.

Greta Forsberg

